

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ अहिच्छत्रादयः प्रदेशविशेषाः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

तिस्रो न्याः समवर्तत वाहिन्यो भरतर्षभ ॥ एवमेकादशावृत्ताः सेनादुर्योधनस्य ताः ॥ २७ ॥ युयुत्समानाः कौन्तेयान्नानाध्वजसमाकुलाः ॥ नहास्तिनपुरे राजन् नव
काशो भवत्तदा ॥ २८ ॥ राज्ञां स्वबलमुख्यानां प्राधान्येनापि भारत ॥ ततः पञ्चनदं चैव रुक्मं च कुरुजांगलं ॥ २९ ॥ तथारोहितकारण्यं मरुभूमिश्च केवला ॥ अहि
च्छत्रं कालकूटं गंगाकूलं च भारत ॥ ३० ॥ वारणं वाटधानं च यामुनश्चैव पर्वतः ॥ एष देशः सुविस्तीर्णः प्रभूतधनधान्यवान् ॥ ३१ ॥ बभूव कौरवेयाणां बलेनाती
वसंवृतः ॥ तत्र सैन्यं तथा युक्तं ददर्श स पुरोहितः ॥ ३२ ॥ यः स पांचालराजेन प्रेषितः कौरवान् प्रति ॥ ३३ ॥ इति श्रीमहाभारते उद्योगपर्वणि सेनोद्योगपर्वणि पुरो
हितसैन्यदर्शने एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ समाप्तमिदं सेनोद्योगपर्वं ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ अथ संजययानपर्वं ॥ वैशंपायन उवाच सच कौरव्यमासा
द्यद्रुपदस्य पुरोहितः ॥ सल्लुतो धृतराष्ट्रेण भीष्मेण विदुरेण च ॥ १ ॥ सर्वं कौशल्यमुक्त्वा दौष्ट्यं चैव मनामयं ॥ सर्वसेनाप्रणेतृणां मध्ये वाक्यमुवाच ह ॥ २ ॥ सर्वे
भवद्भिर्विदितो राजधर्मः सनातनः ॥ वाक्योपादानहेतोस्तु वक्ष्यामि विदिते सति ॥ ३ ॥ धृतराष्ट्रश्च पांडुश्च सुतावेकस्य विश्रुतौ ॥ तयोः समानं द्रविणं पैतृकं नात्र सं
शयः ॥ ४ ॥ धृतराष्ट्रस्य ये पुत्राः प्राप्तैः पैतृकं वसु ॥ पांडुपुत्राः कथं नाम न प्राप्ताः पैतृकं वसु ॥ ५ ॥ एवं गते पांडवे यैर्विदितं वः पुरायथा ॥ न प्राप्तं पैतृकं द्रव्यं धृतराष्ट्रेण
संवृतं ॥ ६ ॥ प्राणांतिकैरप्युपायैः प्रयतद्भिरनेकशः ॥ शेषवंतो न शक्तितानेतुं वै यमसादनं ॥ ७ ॥ पुनश्च वर्द्धितं राज्यं स्वबलेन महात्मभिः ॥ छद्मनापहतं क्षुद्रैर्धा
र्तराष्ट्रैः ससौ बलैः ॥ ८ ॥ तदप्यनुमतं कर्म यथा युक्तमनेन वै ॥ वासिताश्च महारण्ये वर्षाणीह त्रयोदश ॥ ९ ॥ सभायां क्लेशितैर्वीरैः सह भार्यैस्तथा भृशं ॥ अरण्ये
विविधाः क्लेशाः संप्राप्तास्तैः सुदारुणाः ॥ १० ॥ तथा विराटनगरे योन्यंतरगतैरिव ॥ प्राप्तः परमसंक्लेशो यथापामैर्महात्मभिः ॥ ११ ॥ ते सर्वे पृष्ठतः कृत्वा तत्सर्वं
पूर्वकिल्बिषं ॥ सामैव कुरुभिः सार्द्धमिच्छन्ति कुरुपुंगवाः ॥ १२ ॥ तेषां च वृत्तमाज्ञाय वृत्तं दुर्योधनस्य च ॥ अनुनेतुमिहार्हं ति धार्तराष्ट्रं सुहृज्जनाः ॥ १३ ॥ न हिते
विग्रहं वीराः कुर्वन्ति कुरुभिः सह ॥ अविनाशेन लोकस्य कांक्षन्ते पांडवाः स्वकं ॥ १४ ॥ यश्चापि धार्तराष्ट्रस्य हेतुः स्याद्विग्रहं प्रति ॥ स च हेतुर्न मंतव्यो बलीयांसस्तथा
हिते ॥ १५ ॥ अक्षौहिण्यश्च सप्तैव धर्मपुत्रस्य संगताः ॥ युयुत्समानाः कुरुभिः प्रतीक्षन्तेऽस्य शासनं ॥ १६ ॥ अपरे पुरुषव्याघ्राः सह स्राक्षौहिणी समाः ॥ सात्यकिर्भी
मसेनश्च यमौ च सुमहाबलौ ॥ १७ ॥ आयुः शेषयुक्ताः ॥ ७८ ॥ ९१ ॥ १०० ॥ योन्यंतरगतैरिवेति तैर्दत्तान् क्लेशान् जन्मान्तरव्यवहितानि वनस्मरन्तीत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥